

K R O N İ K

«KADIN STATÜSÜ VE AİLE PLÂNLAMASI» (İstanbul Semineri, 11-24 Temmuz 1972.)

Prof. Dr. Nermin ABADAN - UNAT

Birleşmiş Milletler Teşkilâtı ile Türk hükûmeti tarafından ortaklaşa olarak düzenlenmiş bulunan bu seminer aslında 1968 de Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal konseyinde kararlaştırılan kapsamlı ve geniş bir araştırmayı tamamlayan bir halkadır. O tarihte ECOSOC Konseyi kadının hukukî statüsü ve aile plânlaması konusunda ayrıntılı bir rapor hazırlama görevini, halen Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri yardımcılığına seçilmiş bulunan Finlandiya delegeşi, hukukçu Bn. H. SİPİLA'ya vermişti. İnsan haklarını yakından ilgilendiren bu konunun bilimsel görüşlerin alış verişine de elverecek uluslararası bir seminer çerçevesinde ele alınması teklifi aynı zamanda evsahipliği görevini de yükleyen Türk hükûmeti tarafından gelmiştir.

Seminere temsilci göndererek katılan devletler şunlardı: Bulgaristan, Şili, Mısır, Finlandiya, Fransa, Gana, Hindistan, Endonezya, İran, İtalya, Jamayka, Kenya, Moritanya, Mauritius, Meksika, Hollanda, Yeni Zelanda, Pakistan, polonya, Senegal, Suriye, Tunus, Türkiye, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği, İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri, Uruguay, Yugoslavya.

Birleşmiş Milletler İhtisas Kuruluşlarından Uluslararası Çalışma Teşkilâtı, Dünya Sağlık Teşkilâtı, UNESCO da seminerde gözlemci bulundurdular. Hükümetlerarası teşkilâtlardan Arap Devletleri Birliği de seminere bir gözlemci ile katıldı.

Seminerde gözlemci bulunduran gayriresmî (non-governmental) teşkilâtlar da şunlardır: Özgür Sendikalar Uluslararası Konferasyonu, Kadınlar Uluslararası Konseyi, Birleşmiş Milletler Dernekleri Dünya Federasyonu, Çiftçi Kadınlar Dünya Birliği, Kadınlar Uluslararası Birliği, Sosyal Çalışma Okulları Uluslararası Derneği, İş ve Meslek Kadınları Uluslar-

arası Federasyonu, Hukukçu Kadınlar Uluslararası Federasyonu, Plânlı Aile Uluslararası Federasyonu, Çocuk Refahı Uluslararası Birliği, Genç Kadınlar Uluslararası Hıristiyan Derneği, Hintli Kadınlar Konferansı.

Seminer II temmuz 1972 günü Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Sayın Dr. Kemal Demir'in açış konuşmasıyla çalışmalarına başladı. Birleşmiş Milletler Teşkilâtı İnsan Hakları Bölümü Müdür Yardımcısı Mrs. Margaret Bruce Birleşmiş Milletler Teşkilâtı Genel Sekreteri adına bir konuşma yaptı ve Türkiye Dışişleri Bakanı Ümit Halûk Bayülken'in bir mesajı okundu. Seminer Başkanlığına Türk delegasyonu üyesi. Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi öğretim üyelerinden Prof. Dr. İlhan Kerse, İkinci Başkanlıklara Mr. Boleslaw Gornicki (Polonya), Mrs. Lena Gueye (Senegal), Mrs. Ofelia Machado Bonet (Uruguay), Seminer raportörlüğüne de Mrs. Mukul Banerjee (Hindistan) oybirliğiyle seçildiler.

Seminerce kabul edilip yürütülen gündem şu konulardan oluşmaktaydı:

1. İnsan haklarına saygı ve özellikle kadın hakları çerçevesinde aile plânlamasının kapsamı ve amacı
  - a) Kişilerin özgürce ve sorumlu olarak çocuklarının sayısını ve doğum aralarını kararlaştırma hakkı ve bu hakka konan sınırlar
  - b) Kişilerin özgürce ve sorumlu olarak çocuklarının sayısını ve doğum aralarını kararlaştırmalarını sağlamak ve onları sorumlu ana-babalık görevine hazırlamak için gerekli bilgi, ve hizmete olan hak
2. Aile plânlamasının kişi olarak kadınlar üzerindeki önemi ve kadınların toplumdaki rollerini etkileyişi
3. Aile hacmini ve doğum oranını etkileyen bir unsur olması açısından kadın hakları
4. Nüfus büyümesindeki son eğilimlerin kadın hakları ile ilişkisi
5. Kadın hakları ile aile plânlamasının ilişkileri ve
  - a) ulusal,
  - b) bölgesel,
  - c) uluslararası düzeylerde hükümetler ve özel kuruluşlar tarafından girişilecek eylem konusunda varılan sonuçlar.

Seminerde ele alınan bu konuları seminere sunmak ve tartışmasını yönetmek görevi şu uzmanlara verilmişti: Birleşmiş Milletler Teşkilâtı Genel Sekreter Yardımcılarından Avukat Mrs. Helvi Sipila (Finlandiya) (1 no. konu), Makerere Üniversitesi Profesörlerinden Dr. Kibuka-Msoke (Uganda) (2 no. konu), Rio Katolik Üniversitesi Sosyoloji ve Siyaset Bölümünden Mrs. Helena Lewin (Brezilya) (3 no.lu konu), Tayland Ulusal İstatistik Ofisi Nüfus Etüdüleri bölümünden Mrs. Anuri Wanglee (Tayland) (4 no. lu konu). Ayrıca Zagreb Ana ve Çocuk Sağlığı Enstitüsü Aile Plânlaması Bölümü Başkanı Dr. Dubravka Stampar ve Hacettepe Üniversitesi Obstetrik-jinekolojik Bölümü Başkanı Prof. Dr. Hüsnü Kişnişci'nin hazırladıkları birer rapor da seminere sunulmuştur.

Seminer tarafından ilk olarak ele alınan «İnsan Haklarına saygı ve özellikle kadının statüsü ile ilişkin olarak aile plânlamasının kapsamı ve anlamı» konusunda tartışmayı açan Birleşmiş Milletler Genel Sekreter Yardımcısı H. SİPİLA, şu hususlar üzerinde dikkati çekmişti: 1948 de Birleşmiş Milletler tarafından yayınlanan «İnsan Hakları Beyannamesi» metnine aile plânlaması kavramı henüz bağımsız bir insan hakkı olarak geçmemişti. Bu hak ancak uzun bir süre sonra, 1966 da yayınlanan «Nüfus beyannamesi» ne girebilmiştir. Buna göre bireyin sahip olmak istediği çocuk sayısı ve doğumların aralıkları üzerinde karar sahibi olabilmek bir hakka dönüştürülmüştür. Ayrıca «Kadınlar aleyhine ayırıcı davranışların önlenilmesi» bildirisinde de evlilik alanında erkek ve kadının eşitliğinin herşeyden önce çocukların çıkarları açısından saptanması gerektiği belirtilmiştir. Böylece ana baba ve çocuklar arasında doğumların aralanmasını da içeren yeni bir «ana baba sorunluluğu» kavramı doğmuştur.

Ele alınması gereken diğer bir husus aile plânlamasının günümüze dek ciddî terminolojik kargaşalıklara konu olmasıdır. Pek çok sorunlu politikacı, yönetici ve bilim adamı aile plânlamasını sadece çocuk sayısını sınırlandıran bir kavram olarak ele almış bulunmaktadır. Dolayısıyla aile

plânlaması kavramı nüfus kavramı ile karıştırılmış ve birçok düşük nüfuslu ülkelerle olaganüstü doğurganlık haddine sahip olmayan ülkeler tarafından hiç ele alınmamıştır. Oysa aile plânlaması ön plânda gelen bir insan hakkı olarak sayılınca, sorun normal bir nüfus artışına sahip, yada henüz geniş bir nüfus potansiyelini barındırabilecek ülkeleri de aynı şekilde ilgilendirmektedir.

Aile plânlaması bir insan hakkı olarak ele alınınca, şu soruların da ele alınması gerekmektedir:

a) Kanun ve yönetmeliklerde teminatlı hükümler konulmadıkça birey çocuklarının sayısı ve doğum aralıkları konusunda özgürce ve sorumluluk içinde karar verebilecek durumda mıdır?

b) Aile plânlamasını uygulamak üzere gereken bilgi ve öğütlerle teknik araçlar ulusal kanunlar yolu ile sağlanmış mıdır?

c) Aile plânlaması konusunda bilgi edinmek ve bu hakkı uygulamak üzere bir CONVENTİON'a ihtiyaç var mıdır?

d) Aile plânlama hakkını hangi engeller kısıtlamaktadırlar:

i. haber alma hakkını kısıtlayan kanunlar,

ii. Bu hakkın varlığını bilmeme ve gereken formasyon yada eğitim noksanlığı

iii. Büyük mesafeler, taşıt araçları eksikliği, personel yetersizliği gibi maddi nedenlerden ötürü aile plânlaması hizmetlerinin aksaması.

e) Geniş ataerkil ailenin itibar ve statüsü ile benzer toplumsal baskılar, din, gelenek, yüksek çocuk ölüm oranı, sosyal ve ekonomik nedenlerden ötürü karı kocanın aile plânlaması konusunda eşit koşullar ortasında karara varamama durumları.

Raportör SİPİLA, kişilerin özgürce ve sorumlu olarak çocukların sayısı ile doğum aralarının kararlaştırılabilmesi için aşağıdaki sorunların ele alınması gerekliliğine işaret etmiştir:

a) Aile plânlanmasına ilişkin bilgi, örgüt ve hizmetler nasıl verilmelidir; Kitle haberleşme araçları, okul, öğretim kurumları, yetişkinler eğitimi, sendikalar, fabrika, örgütler köy önderleri, dinî ayinler yolu ile) Ki-me verilmelidir? (Kadın, erkek, okul çağındaki çocuklara) Kimin tarafından verilmelidir?

b) Aile plânlaması rehberlik hizmetleri acaba her zaman ana çocuk sağlık hizmetlerine bağlı olarak mı yürütülmelidir?

c) Bu konudaki rehberlik geniş sayıda grupları kapsayacak biçimde olması için hangi yol tutulmalıdır? (kurs, seminer, özel toplantılar, ailelere ziyaret)

d) evlilik rehberliği okul programlarına dahil edilmeli midir? Evet ise hangi safhada?

e) Uluslararası yardım bu alanda ulusal çabalara en etkin biçimde nasıl yararlı olabilmektedir?

Bu konuda yapılan tartışmalarda şu eğilimler belirmiştir: Toplumun temel birimi olan aile dünyanın değişik ülkelerde farklı ülkelerinde farklı görevler ifa etmektedir, bu farklı görevler ise bir insan hakkı olarak aile plânlama hakkını da etkilemektedir. Geniş ataerkil aile tipinin hâla yaygın olduğu bölgelerde özellikle kırsal alanlarda bireyin hakkı çoğu kez geniş aile yada cemaate tâbi kılınmaktadır. Öte yandan ailenin kendisi önemli değişiklikler geçirmektedir, bir kısım ülkelerde günümüzde ana ve çocuklardan oluşan aileler anormal bir durum temsil etmemektedir. Son yıllarda beliren parçalanmış aileyi de gözönünde bulundurmak gerekir. Nihayet bazı yerlerde fiilî evlilikler hâkim bir durumda bulunmakta, ayrıca karı kocalar sık sık eş değiştirmektedir. Bireyin aile plânlamasına ilişkin hakları gözden geçirilince bütün bu oluşumları hesaba katma zorunluğu kendiliğinden belirmektedir.

Seminerde ayrıntılı olarak ele alınan *ikinci* konu aile plânlamasının *amaçları* olmuştur. Soruna salt ekonomik bir açıdan bakılmayınca aile yapının saptanması herşeyden önce insanoğlunun yaşantısının değiştirilmesi ve dünyaya gelen her yeni bireye İnsan Hakları Bildirisinde önerilen şu asgarî hak ve özgürlüklerin sağlanması yolunda olmaktadır. Bu hak ve özgürlükler ise şunlardır: Her dünya vatandaşına başını selâmetle soka-bileceği bir konut, kendisini ve ailesinin geçimini temin eden olanaklar, yeni yetişen kuşakları daha bilgili kılacak eğitim imkânları, hastalık ve ihtiyarlık halinde koruyucu ve tedavi edici tedbirlerin sağlanması gibi.

Konuşmalarda ağırlık kazanan *üçüncü* bir unsur *aile plânlaması* ve *ekonomik gelişme* arasındaki ilinti olmuştur. Üzerinde birleşilen husus aile plânlamasının aslâ ekonomik ve sosyal kalkınmanın bir *alternatifi* olamayacağı, aksine sadece onu tamamlayan bir parçası olabileceğidir. Genellikle kabul edilen görüş uyarınca aile plânlamasının sadece ekonomik ve demografik açıdan değil, herşeyden önce insan hakları ve özellikle kadınların yaşantısı iyileştiren yönü üzerine eğilmek gerekir.

Seminerin ele aldığı *sonuncu* konulardan biri aile plânlamasının eğitim ve kitle haberleşme araçları arasındaki ilintisi, diğeri kadının eksik hukukî ve sosyal statüsü olmuştur. Hukukî sorunların başında şu hususlar yer almıştır:

1) Evlenme için şart koşulan yaşın sınırı; bir kısım ülkelerde bu sınırın çok alçak tutulması nedeni ile çiftler çok genç yaşta çocuk sahibi olmaktadır.

2) Çok karılı evlilikle imam nikâhı evliliklerin sebep olduğu yüksek sayıdaki ikinci evliliklerle kabarık sayıdaki çocuklar.

3) Kolaylaştırılan boşanma ve ona bağlı olarak kaydedilen yüksek sayıdaki ikinci evliliklerle kabarık sayıdaki çocuklar.

4) Erkek çocuklara miras kanunu yolu ile tanınan ayrıcalıklar.

5) Ceza kanunları yolu ile gebeliği önleyici ilâçların tanıtılması konusunda konulan yasaklar.

6) Kürtajın kanunî yollardan yasaklanması karşısında ehil olmayan kimseler tarafından yapılan tıbbî müdahaleler ve annelerin yaptıkları düşükler sebebiyle kaydedilen yüksek ölüm oranları.

Seminer son genel kurul toplantısında belli başlı şu kararlara yer vermiştir:

I) İnsan hayatının sınırlandırılması yerine zenginleştirilmesini amaç güden «aile plânlaması» kavramı, geniş sayıda sosyal, ekonomik, hukukî eğitsel ve tıbbî öğelerden oluşmaktadır. Bütünü ile ele alınmadıkça toplumsal rolünü yerine getiremez bir varsayımdan öteye geçemez.

II) Devletler, ailenin çapı konusunda her bireye tercih hakkı tanıma ilkesini gözetmek şartıyla, nüfus politikalarını saptama konusunda mutlak egemenlik hakkına sahiptirler.

III) Aile plânlaması ekonomik gelişme ve kalkınma sağlayacak alternatiflerden biri olamaz. Ancak bazı alanlarda kadının statüsünü olumlu bir biçimde yönlendiren bu konuya, kalkınma plân ve programlarının köklü bir unsuru gözü ile bakmak gerekir.

IV) Ülkeden ülkeye, taşra ile kent çevresine göre değişen kadının statüsü açısından önemli farklılıkların bulunması gözönünde tutulduğu takdirde, şu hususu unutmamak gerekir: uluslararası düzeyde kadının statüsüne ilişkin kapsamlı hukukî araştırmaların bulunmasına karşıt kadın ve erkeklerin ekonomik ve sosyal rollerine ilişkin güvenilir bilimsel verilere henüz sahip değiliz. Bu eksiklik yeni araştırmalar yolu ile giderilmelidir.

Seminerde *temenni* olarak kabul edilen başlıca teklifler şunlar olmuştur:

1. a) Hükümetler, genç kızlara eğitim ve öğretimin bütün kademelerinin açık bulundurulmasını ve imkân ölçüsünde onları karma eğitim ilkelerine uyarak yetiştirilmesini sağlamalıdır. Genç kızlar, okul içi ve okul dışı öğrenim yolları yardımıyla eş, anne, evkadını, vatandaş ve meslek kadını rollerini hepsini başarak biçimde eğitilmelidir.

- b) Sorumluluğunu bilen anne ve babaların yetişmesi için okuma yazma bilmeyen kadın yurttaşlara görevsel eğitim sağlanmalıdır.
- c) Sağlıklı bir aile yaşantısını sağlamak üzere gençlere psikolojik ve fizyolojik gelişmeleri oranında yeterli cinsel bilgiler sunulmalıdır.

2. İlgili hükümetler kadının statüsünü incelemek üzere ulusal kadın komisyonları kurulması için önyak olmalıdır. Kadının statüsünü daha iyi ölçmek ve değerlendirmek için disiplinlerarası, uluslararası bir araştırma yardımıyla sosyal göstergelerin tesbitine çalışılmalıdır. Adı geçen bu araştırma şu amaçlara hizmet etmelidir:

- a) Kadının statüsünü hem hukukî, hemde sosyo-ekonomik yapılar çerçevesinde incelemek.
- b) Ulusal nüfus gelişmelerin muhtemel sonuçlarını tesbit suretile kişisel özgürlükleri inkâr etmeyen bilinçli tercihlerin yapılmasını sağlamak,
- c) Kadının değişen aile kurumu içindeki rol ve statüsünü incelemek; bu kurumun toplumsal rolünü belirleyen eğitim, istihdam, gelir, siyasal katılma, kent ve köy yerleşme biçimi gibi değişkenlerin ağırlıklarını belirlemek,
- d) Aile yapısının görev ve dinamiğini mülkiyet ve üretim, sosyalizasyon biçimleri, kadın ve erkeğin toplumdaki rol ve statüleri açısından araştırmak,
- e) Hızlı kentleşme ve göç sürecinin özellikle kadınlar üzerindeki etkisini ölçmek.

Onbeş gün süren seminer konunun etraflıca tartışılmasına imkân vermiştir. Aile plânlaması genellikle diğer toplantılarda daha çok ekonomik ve demografik yönü ile işlenmesine karşılık, bu seminerde ilk defa olarak yoğun «İnsan hakları» çerçevesine oturtulmuştur. Katılan delegelerin çoğunluğunun sorumlu yönetici, politikacı yada gönüllü kuruluşların temsilcisi olması konuşmaların salt bilimsel bir çerçevede oluşmasına imkân vermediyse de sorunun çok yönlü içeriğini doyurucu bir biçimde belirlenmesine sağlamıştır.